

Krzysztof KOWALCZYK

Uniwersytet Szczeciński, Instytut Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie, Polska

Polityka historyczna rządu RP na przykładzie działalności Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (2015–2023)

History Politics of the Government of the Republic of Poland on the Example of the Activities of the Ministry of Culture and National Heritage (2015–2023)

• Abstrakt •

Celem artykułu jest zanalizowanie wybranych aspektów polityki historycznej Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (MKiDN) w latach 2015–2023. W związku z tym zdefiniowano pojęcie polityki historycznej, określono jej funkcje, podano typologizację stosowanych instrumentów. Następnie określono katalog podstawowych wartości ideologicznych rządzącego Prawa i Sprawiedliwości, wynikające z nich cele polityki historycznej i jej wyznaczniki. Poddano analizie wybrane instrumenty realizacji polityki historycznej przez MKiDN. W rezultacie ustalono, że kluczowymi wyznacznikami tej polityki są: polonocentryzm, mesjanizm, eksponowanie roli katolicyzmu i Kościoła, martyrologia, propagowanie postawy niezłomnej.

Słowa kluczowe: polityka historyczna; Polska; Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

• Abstract •

The aim of this article is to analyse selected aspects of the history politics of the Ministry of Culture and National Heritage (MKiDN) in the period 2015–2023. Therefore, the concept of history politics was defined, as well as its functions, and the typologies of the instruments used were given. Then, a catalogue of the basic ideological values of the ruling Law and Justice party was defined, as well as the resulting goals of history politics and its determinants. Selected instruments of history politics implementation by the Ministry of Culture and National Heritage were analysed. As a result, it was established that the key determinants of this politics were: Polonocentrism, Messianism, emphasizing the role of Catholicism and the Church, martyrdom, and promoting a steadfast attitude.

Keywords: history politics; Poland; Ministry of Culture and National Heritage

Polityka historyczna jest pojęciem wywołującym emocje i spory wśród naukowców, publicystów i polityków. Dla jednych jest ona czymś naturalnym, należy do polityk szczegółowych państwa; drudzy postrzegają ją w kategoriach ideologizacji dyskursu o przeszłości, narzucenia pożądanego wizji dziejów. Nie zmienia to faktu, że każde państwo (demokratyczne i autokratyczne) prowadzi określoną politykę historyczną.

Zasadniczym celem artykułu jest zanalizowanie wybranych aspektów polityki historycznej Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (MKiDN) w latach 2015–2023. Cezury opracowania wyznacza ośmioletni okres rządów tzw. Zjednoczonej Prawicy (czyli Prawa Sprawiedliwości i podmiotów koalicyjnych). Premierami tego rządu byli: Beata Szydło (2015–2017), Mateusz Morawiecki (2017–2023). Przez cały okres ministrem kultury i dziedzictwa narodowego był wicepremier prof. Piotr Gliński. W celu realizacji głównego celu pracy zdefiniowano pojęcie polityki historycznej, określono jej funkcje, podano typologizacje stosowanych instrumentów. Na podstawie analizy programów PiS z lat 2014 i 2019 określono katalog podstawowych wartości ideologicznych tej partii, wynikające z nich cele polityki historycznej i jej wyznaczniki. Poddano analizie wybrane instrumenty realizacji polityki historycznej przez MKiDN (programy, tworzenie nowych instytucji kultury, polityczny spór i dążenie do przejścia wybranych z nich). Dla rozwiązania problemu badawczego zastosowano metody: analizy dokumentów, case study oraz instytucjonalno-prawną. Odwołano się do kluczowych prac polskich politologów, historyków i socjologów podejmujących refleksję nad polityką historyczną (np. Chwedoruk, 2018; Kącka, 2015; Nijakowski, 2008; Olszewski, 2013; Ponczek, 2015; Wolf-Powęska, 2008; Zenderowski, Cebul, 2020). Artykuł nie aspiruje do całkowitego ujęcia problemu badawczego, może być głosem w dyskusji w odniesieniu do polityki historycznej realizowanej przez MKiDN w analizowanym okresie.

Pojęcie polityki historycznej jest niejednoznaczne, stanowi przedmiot sporów w środowisku naukowym. W dyskursie publicznym termin ten również wywołuje emocje i kontrowersje. Pojęcie to bowiem jest często wykorzystywane do bieżącej gry politycznej. Historyk stara się opisać i zanalizować przeszłość w sposób w miarę zbiektywizowany. (Nie bywa jednak całkowicie wolny od postrzegania historii naznaczonego piętnem własnych doświadczeń życiowych, politycznych wyborów czy socjalizacji pierwotnej i wtórnej). Natomiast politycy traktują wiedzę o historii instrumentalnie, starają się np. wokół określonej narracji o przeszłości konsolidować swoich zwolenników. Dodajmy, że polityka historyczna ma swoje synonimy: polityka historii, polityka przeszłości, dyskurs przeszłości, wojny o historię, bitwa o przeszłość, mnemopolityczny dyskurs (Chwedoruk, 2018, s. 187). Na potrzeby artykułu przyjmuję definicję polityki Anny Wolf-Powęskiej: „świadome działanie klasy politycznej mające na celu kształtowanie zakresu i charakteru zbiorowej pamięci

historycznej” (Wolf-Powęska, 2007, s. 10). Niewątpliwie tak rozumiana polityka historyczna służy kreowaniu określonej wizji rzeczywistości. Jacek Chrobaczyński zwraca uwagę, że „polityka historyczna to w najczystszej postaci kontrola przeszłości. A kto kontroluje (chce kontrolować) przeszłość, chce też kontrolować teraźniejszość i przyszłość” (Chrobaczyński, 2018, s. 106). Oczywiście taki model uprawiania polityki historycznej jest właściwy państwu niedemokratycznemu, gdzie nie ma pluralizmu opinii i swobody wypowiedzi. W modelu demokratycznym głównym kreatorem polityki historycznej są rządzący przy współudziale ugrupowań opozycyjnych. Polityka historyczna jest również realizowana przez samorządy, organizacje pozarządowe, środowiska naukowe, dziennikarskie i ludzi kultury. Niekiedy polityce historycznej państwa i samorządów mogą przyświecać odmienne cele i wartości (Kącka, 2015, ss. 68–70). W niektórych państwach, co wynika z uwarunkowań historycznych, ważną rolę w polityce historycznej mogą odgrywać instytucjonalne grupy interesów/nietypowi aktorzy polityczni, w tym Kościoły, siły zbrojne. Dokonując typologizacji podmiotów polityki historycznej, Ryszard Chwedoruk wyróżnia: podmioty państwowe, partyjne, pozarządowe i międzynarodowe (Chwedoruk, 2018, s. 191).

Eugeniusz Ponczek zalicza politykę historyczną do jednej z polityk szczegółowych państwa (Ponczek, 2015, s. 32). Polityka ta pozostaje w ścisłym związku z innymi politykami sektorowymi: edukacyjną, naukowo-badawczą, kulturalną, medialną, etniczną, wyznaniową, regionalną (Zenderowski, Cebul, 2020, ss. 105–106). Funkcje polityki historycznej państwa są różnorodne. Przede wszystkim służy ona zachowaniu, kreowaniu tożsamości narodowej i państwowej. Polityka historyczna ma wspierać ciągłość międzypokoleniową poprzez międzygeneracyjny „transfer pamięci zbiorowej” (Zenderowski, Cebul, 2020, s. 106). Polityka historyczna mobilizuje i integruje narody i społeczeństwa. Oczywiście może ona także antagonizować naród, społeczeństwo poprzez wymazywanie z pamięci zbiorowej określonych faktów, symboli. Polityka historyczna służy również edukacji historycznej. Każde państwo dysponuje określonym instrumentarium edukacji historycznej. Niewątpliwie funkcją polityki historycznej jest też legitymizowanie elity władzy oraz delegitymizacja jej oponentów. Nie bez powodu Lech Nijakowski stwierdza: „Ludzie skłonni są popierać dane instytucje, gdy sądzą, że mają one długą i chwalebą przeszłość” (Nijakowski, 2008, s. 52). Polityka historyczna może również być instrumentem rozliczania niedemokratycznej przeszłości (np. nazistowskiej, komunistycznej). Chwedoruk zwraca uwagę na funkcję rewindykacyjno-reparacyjną. Historia jest istotnym argumentem w zakresie rewindykacji i roszczeń państw, organizacji pozarządowych wobec innych państw agresorów. Podmiot pokrzywdzony domaga się wówczas nie tylko przeprosin, ale także wypłaty odszkodowań (Chwedoruk, 2018, ss. 215–222).

Polityka historyczna jest realizowana za pomocą różnorodnych narzędzi, instrumentów. Próby kategoryzacji instrumentarium tej polityki były podejmowane przez wielu politologów, socjologów i historyków. Katarzyna Kącka wyróżnia cztery grupy narzędzi i w ich ramach instrumentów. Pierwszym narzędziem jest zagospodarowanie przestrzeni symbolicznej państwa w wymiarze świadomościowym i materialnym. Instrumentami są: kalendarz świąt państwowych i związanych z nimi rytuałów, nośnik pamięci (w tym pomniki). Drugim narzędziem są instytucje pamięci (archiwa, biblioteki, muzea, teatry), wspierające obowiązującą narrację. Trzecim narzędziem jest edukacja, nauka, wychowanie. Ostatnie narzędzie stanowi wymiar sprawiedliwości, w tym tzw. rozliczenie przeszłości (Kącka, 2015, ss. 70–74). Ryszard Chwedoruk wyodrębnia trzy zbiory instrumentów polityki historycznej. Pierwszym są instytucje i ustawodawstwo związane z oceną przeszłości. W ramach instytucji polityki historycznej wyróżnia się: 1) zajmujące się sprawiedliwością przejściową – *transitional justice* (np. Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze), 2) trwale istniejące (np. Instytut Pamięci Narodowej w Polsce – IPN), 3) podmioty niepaństwowe, rozliczające przeszłość. W odniesieniu do ustawodawstwa wyodrębnia się: penalizację fałszowania przeszłości, akty symboliczne, rehabilitowanie i anulowanie wyroków. Do drugiego zbioru polityki historycznej należy przestrzeń nauki, edukacji i sfery idei. Trzeci zbiór jest związany z polityką symboliczną. W jej ramach można wyróżnić takie instrumenty jak: flagi, godła, herby, hymny, święta, pomniki, muzea historyczne, nazwy państw, regionów, miast, ulic, kulturę popularną (oddziaływanie przez mass media, rekonstrukcje historyczne, Chwedoruk, 2018, ss. 264–304). Stosowane narzędzia i instrumenty służą realizacji określonych wartości i celów polityki historycznej.

Prawo i Sprawiedliwość (PiS) jako partia konserwatywna przywiązywało dużą wagę do realizacji wartości programowych poprzez politykę historyczną. W programach PiS z 2014 i 2019 roku za jedną z podstawowych wartości uznano naród rozumiany jako wspólnota kultury, języka, doświadczenia historycznego, tradycji politycznej i wartości cywilizacyjnych, przeżywanego losu. Kluczowym wyznacznikiem historii narodu polskiego jest walka o wolność, równość. Ukoronowaniem dążeń niepodległościowych było powstanie II RP. Zbrodnicza okupacja niemiecka i sowiecka przerwały ten proces. Polacy kontestowali komunizm i buntowali się w obronie tradycyjnych wartości. Wszystkie te działania doprowadziły do powstania wielomilionowego ruchu „Solidarność”. Istotnym wyznacznikiem polskiej tradycji narodowej był katolicyzm. Nauczanie Kościoła katolickiego, w tym Jana Pawła II, polska tradycja i patriotyzm są ze sobą silnie połączone. Wartością najwyższej rangi jest również państwo (*Program...*, 2014, ss. 9–12; *Program...*, 2019, ss. 12–13). W programie z 2014 roku stwierdza się, że „państwo dobrze skonstruowane wymaga

uprawomocnienia aksjologicznego i historycznego” (*Program...*, 2014, s. 11). Państwo powinno być kreatorem polityki historycznej, określanej jako „tożsamościowa”, również poprzez krzewienie dobrego i sprawiedliwego wizerunku Polski w odbiorze międzynarodowym, przenikanie kultury polskiej do innych krajów. Ważnymi priorytetami PiS przed wyborami w 2015 roku była budowa nowych muzeów, w tym Muzeum Historii Polski, Ziem Zachodnich, Kresów, Żołnierzy Wyklętych (Chwedoruk, ss. 140–141). Obszerniej o polityce historycznej PiS wypowiedziano się po zakończeniu czteroletniego okresu rządów w 2019 roku. Do jej priorytetów zaliczono: odpowiedzialność państwa za kulturę narodową (wzrost wydatków na kulturę), dbałość o instytucjonalizację pamięci (tworzenie nowych muzeów i innych instytucji kultury), ochronę zabytków i upamiętnianie, dbałość o polskie dziedzictwo kulturowe za granicą, właściwe upamiętnianie ważnych dla Polski rocznic i postaci, produkcje audiowizualne, budowanie nowego ładu medialnego, dbałość o język i symbole narodowe (*Program...*, 2019, ss. 215–229). Istotę polityki historycznej PiS tak ujął Piotr Gliński: „Chodzi o to, aby Polacy mogli się poczuć dumni ze swojej historii” (*Prof. Gliński...*, 2015). W licznych wywiadach wicepremier przypominał, że Polacy powinni znać własną historię, zwłaszcza kwestie związane z eksterminacją narodu w XX wieku, fenomenem Polskiego Państwa Podziemnego, walką „żołnierzy wyklętych”, pomocą udzielaną Żydom w okresie II wojny światowej czy rolą Kościoła katolickiego w historii kraju.

Wartości i cele polityki historycznej PiS (wypracowane już w okresie rządów 2005–2007) powstały niejako w opozycji do tego, co jej liderzy określali jako polityka „amnezji narodowej”, „polityka wstydu”, której rzecznikami byli (według działaczy prawicy) przedstawiciele środowisk liberalnych i postkomunistycznych. Krytycznie nastawiony do PiS Lech Nijakowski wśród cech definiujących politykę historyczną tej partii wymienia m.in. dowartościowanie katolicyzmu; narodową megalomanię (dla zwolenników tej polityki: dumę narodową); odrzucanie wydarzeń, w których Polacy byli oprawcami i sprawcami zbrodni; delegalizację PRL; antysowietyzm, antyrosyjskość, antygermanizm; negatywną ocenę polityki historycznej Unii Europejskiej (jako zagrożenie dla interesów narodowych); kult romantycznych bohaterów (Nijakowski, 2008, ss. 190–241). Natomiast Joanna Sanecka do wyznaczników polityki historycznej PiS zalicza: wskrzeszanie patriotyzmu i dumy narodowej, przywracanie świadomości polskiej historii i jej znaczenia w Europie, propagowanie wolnościowych zasług Polski w walce z nazistowskim i komunistycznym totalitaryzmem, przeciwstawianie się próbom relatywizowania za zbrodnie II wojny światowej oraz dążeniom do rewizji moralno-historycznych pozycji narodu i państwa polskiego (Sanecka, 2008, s. 65). Niezależnie od ocen nie ulega wątpliwości, że w analizowanym okresie PiS konsekwentnie implementowało

wartości swojej polityki historycznej za pośrednictwem różnego typu instrumentów, będących również w posiadaniu MKiDN.

Realizacja założeń polityki historycznej przez MKiDN wiązała się z przyjęciem przez Radę Ministrów 14 lutego 2017 roku *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju*. Jednym z priorytetów strategii było budowanie kapitału ludzkiego i społecznego poprzez inwestycje w kulturę. W strategii stwierdzono, że „dzięki uczestnictwu w kulturze społeczeństwo buduje z jednej strony swoją tożsamość, szacunek do tradycji, poczucie przynależności do wspólnoty i jej historii; z drugiej zaś kreatywność, innowacyjność, otwartość i tolerancyjność” (*Strategia...*, 2017, s. 287). W ramach przyjętej strategii realizowano sztandarowy projekt – *Program Wieloletni NIEPODLEGŁA na lata 2017–2022*, przyjęty uchwałą Rady Ministrów z 21 sierpnia 2018 roku. Program miał być kanwą obchodów 100-lecia odzyskania niepodległości, a także służyć zbudowaniu trwałej narracji wokół takich wartości obecnych w historii Polski i wyróżniających ją na tle innych krajów jak dążenie do wolności, poszanowanie godności i praw człowieka oraz solidarności. Projekt miał być oparty na następujących motywach: budowa kapitału społecznego, duma (z historii Polski), radość ze wspólnoty (*Program Wieloletni...*, 2018, ss. 4–6). Cel główny programu określono jako „wzmocnienie poczucia wspólnoty obywatelskiej Polaków” (*Program Wieloletni...*, 2018, s. 34). Wyraźnie podkreślono, że ta wspólnota ma być budowana wokół państwa. Zwracano uwagę, że z badań sondażowych wynika, iż jednym z kluczowych wyzwań jest budowa pozytywnego obrazu dziedzictwa historycznego Polaków w instytucjach państwowych. Cel główny miał być realizowany przez trzy cele szczegółowe. Cel pierwszy zakładał realizację wysokiej jakości projektów upamiętniających odzyskanie niepodległości. Miał być realizowany przez projekty MKiDN i innych instytucji centralnych. Drugim celem było włączenie obywateli we współtworzenie obchodów poprzez projekty regionalne i lokalne. Cel trzeci zakładał upowszechnienie opartego na wartościach międzynarodowego wizerunku Polski. Miał być on koordynowany przez Instytut Mickiewicza i programy dotacyjne. W ramach trzeciego celu miało zostać zrealizowanych siedem ścieżek: *Ignacy Jan Paderewski. Ikona Niepodległości, Polonia i Polacy za granicą, Polki, Pokolenie Niepodległej, Awangarda, Duchowość Niepodległej, Robotnicy*. Dla niniejszych rozważań istotny jest cel pierwszy; pod kuratelą MKiDN zrealizowano 46 projektów. W założeniu miały one stanowić „żywe” upamiętnienie obchodów. Projekty były realizowane w formie wystaw, dzieł muzycznych, filmów, publikacji, działań edukacyjnych, prac badawczych. Do przykładowych projektów należały: *Niepodległość. Wokół myśli politycznej Józefa Piłsudskiego* (wystawa, Muzeum Narodowe w Krakowie), *Powstało w wolnej Polsce* (cykl koncertów, Filharmonia Narodowa), *Polska Niepodległa – historia w ożywionych obrazach* (cykl filmów, Wytwórnia Filmów

Dokumentalnych i Fabularnych), *Antologia Pieśni Patriotycznej* (śpiewnik, Polskie Wydawnictwo Muzyczne), *Murale Polskiej Niepodległości* (wykonanie przez uczniów murali, Narodowe Centrum Kultury) (*Program Wieloletni...*, 2018, ss. 34–36, 40–77).

W ramach *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju* realizowano również projekt *Dziedzictwo buduje wspólnotę*, zakładający utworzenie sieci muzeów, których głównym celem jest opowiadanie o historii kraju z różnych perspektyw (*Strategia...*, 2017, s. 288). W jego ramach podjęto budowę kompleksu Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku i Muzeum Historii Polski w Warszawie (na terenie Cytadeli warszawskiej). Projekt zakładał również wsparcie działalności muzealnej na poziomie regionalnym poprzez tworzenie nowych oraz zaangażowanie się we współprowadzenie instytucji muzealnych, np. Muzeum Żołnierzy Wyklętych w Ostrołęce (prowadzone przez MKiDN), Muzeum Polaków Ratujących Żydów podczas II Wojny Światowej w Markowej (MKiDN, Sejmik Województwa Podkarpackiego), Muzeum Jana Pawła II i Prymasa Wyszyńskiego w Warszawie (MKiDN i Archidiecezja Warszawska). Ponadto w ramach projektu zamierzano realizować program *Sieć Ziem Zachodnich i Północnych*. Zakładał on budowanie i popularyzowanie wiedzy o Ziemiach Zachodnich i Północnych, ochronę ich dziedzictwa kulturowego poprzez konsorcjum instytucji publicznych działających pod auspicjami MKiDN. W zamierzeniu instytucje miały realizować wspólne projekty badawcze, popularyzatorskie, edukacyjno-kulturalne. W skład konsorcjum weszły: Ośrodek „Pamięć i Przyszłość” we Wrocławiu, Muzeum Narodowe w Szczecinie – Centrum Dialogu Przełomy, Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu, Instytut Zachodni im. Z. Wojciechowskiego w Poznaniu, Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie (*Odpowiedź...*, 2019). Generalnie polityka historyczna MKiDN odznaczała się wzrostem liczby nowo tworzonych placówek muzealnych. Wicepremier Gliński w wywiadzie z 2022 roku tak ujął cele ministerstwa w tym wymiarze: „To instytucje, dzięki którym wypełniamy białe plamy polskiej pamięci, przywracamy naszą wspólnotową pamięć, która przez lata była wymazywana i fałszowana. Ich zwieńczeniem jest Muzeum Historii Polski, którego budowa była blokowana przez opozycję” (*Gliński: Muzeum...*, 2022). Oprócz tworzenia i decyzji o współprowadzeniu muzeów MKiDN powoływało lub przejmowało nowe instytucje kultury zajmujące się polityką historyczną. Proces ten odbywał się w atmosferze politycznych sporów, był jedną z osi polaryzacji między rządem a opozycją.

Dnia 5 maja 2016 roku ogłoszono powstanie nowej instytucji – Ośrodka Badań nad Totalitaryzmami im. Witolda Pileckiego (OBnT). Główne zadanie ośrodka określono jako badanie, popularyzacja i dokumentowanie wiedzy na temat zbrodni naziistowskich i komunistycznych (*Zarządzenie...*, 2016). Pierwszym przedsięwzięciem

ośrodka była realizacja programu pt. *Zapiski terroru. Świadectwa przed Główną Komisją Badania Zbrodni Niemieckich/Komisją Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu (MKiDN: powstał..., 2016)*. Natomiast ustawą z 9 listopada 2017 roku utworzono Instytut Solidarności i Męstwa imienia Witolda Pileckiego (ISiM). Dyrektorem instytutu została dr hab. Magdalena Gawin, podsekretarz stanu w MKiDN w latach 2015–2021. Zasadniczym celem tej instytucji nadzorowanej przez MKiDN jest inicjowanie, podejmowanie i wspieranie działań mających na celu: „uhonorowanie i upamiętnianie osób żyjących, zmarłych lub zamordowanych, zasłużonych dla Narodu Polskiego, zarówno w kraju, jak i za granicą, w dziele pielęgnowania pamięci lub niesienia pomocy obywatelom polskim lub Polakom o innej przynależności państwowej będących ofiarami zbrodni sowieckich, nazistowskich zbrodni niemieckich, zbrodni nacjonalistycznych lub innych przestępstw stanowiących zbrodnie przeciw pokojowi, ludzkości, zbrodni wojennych, w okresie od dnia 8 listopada 1917 r. do dnia 31 lipca 1990 r.”. Ponadto instytut prowadzi badania naukowe dotyczące totalitaryzmów, zbrodni nazistowskich i sowieckich oraz gromadzi, opracowuje i udostępnia relacje ofiar tych zbrodni i popularyzuje wiedzę na ich temat (Ustawa..., 2017, art. 3.1.1). ISiM ustawą z 20 lipca 2018 roku wchłonął OBnT. Instytut otworzył swoje filie w Augustowie, Rapperswilu, Berlinie; w planie jest ich utworzenie w Nowym Jorku i Tel Awiwie. Projekty naukowe ISiM koncentrują się wokół zagadnień martyrologii narodu polskiego, zwłaszcza podczas okupacji niemieckiej. Instytut prowadzi program pt. *Zawołani po imieniu upamiętnienia Polaków ratujących Żydów podczas II wojny światowej* (Instytut Pileckiego, 2023).

Jedną z najmłodszych instytucji kultury jest Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego (IDMN), powołany przez ministra Glińskiego 17 lutego 2020 roku. Dyrektorem instytutu został prof. Jan Żaryn, senator z ramienia PiS w kadencji 2015–2019. Przedmiotem działania IDMN jest m.in. „realizacja polityki pamięci w zakresie historii i dziedzictwa Polski, w tym dorobku polskiej myśli społeczno-politycznej ze szczególnym uwzględnieniem myśli narodowej, katolicko-społecznej i konserwatywnej”. Działalność tej instytucji polega przede wszystkim na organizacji konferencji, debat, wystaw, wydawania publikacji dotyczących historii ruchu narodowego i Kościoła katolickiego w Polsce. Przykładowo IDMN wydaje *Encyklopedię ruchu narodowego czy Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*. Instytut wspiera organizacje pozarządowe realizujące przedsięwzięcia wpisujące się w jego cele w ramach Funduszu Patriotycznego (Instytut Dziedzictwa..., 2023). Jest to również forma poparcia środowisk bliskich obozowi władzy.

ISiM oraz IDMN nie były jedynymi instytucjami utworzonymi przez MKiDN w rozpatrywanym zakresie. W 2017 roku powstały Narodowy Instytut Polskiego

Dziedzictwa Kulturowego za Granicą „Polonica” oraz Narodowy Instytut Architektury i Urbanistyki, a w 2019 roku Instytut Literatury. „Ofensywa” MKiDN w zakresie polityki historycznej wyrażała się w próbach przejęcia nadzoru programowego i kadrowego nad instytucjami zarządzanymi przez „wrogie” (opozycyjne) środowiska polityczne. Przykładem takich działań są dwie gdańskie instytucje: Europejskie Centrum Solidarności (ECS) i Muzeum II Wojny Światowej. Prowadzona tam debata o historii została wpisana w kontekst bieżącego konfliktu politycznego. W jakiejś mierze historycy stali się „zakładnikami” lub „adwokatami” polityków z przeciwległych obozów politycznych.

ECS powstało w 2007 roku na podstawie porozumienia zawartego między MKiDN, Województwem Pomorskim, Miastem Gdańsk, NSZZ „Solidarność” i Fundacją Centrum Solidarności. Zasadniczym celem tej instytucji jest upowszechnianie dziedzictwa „Solidarności” oraz uczestnictwo w budowie tożsamości europejskiej. W 2018 roku wicepremier Gliński zmniejszył dotację dla ECS z 7 do 4 mln zł. Powodem tej decyzji były m.in. okrzyki opozycyjnego Komitetu Obrony Demokracji z ogólnie dostępnego balkonu ECS podczas wizyty prezydenta Polski Andrzeja Dudy 31 sierpnia 2018 roku. Wicepremier twierdził w 2019 roku, że nie zamierza przejmować ECS, natomiast domaga się utworzenia stanowiska wicedyrektora wyznaczonego przez MKiDN oraz działu im. Anny Walentynowicz. Gliński mówił: „Polska jest w tej chwili silnie podzielona i dobrze by było, by w instytucji dotyczącej ogólnopolskiego dziedzictwa były prezentowane różne wrażliwości”. Wicepremierowi chodziło o wyekspozowanie w ECS „wykluczonego” nurtu „Solidarności”, reprezentowanego przez Andrzeja i Joannę Gwiazdów, Andrzeja Kołodzieja, Krzysztofa Wyszowskiego (*Tylko u nas...*, 2019). Tym samym PiS ekspozował środowisko oponentów pierwszego przewodniczącego NSZZ „Solidarność” Lecha Wałęsy. (Środowiska prawnicze często przypominały, że Wałęsa był w latach 1970–1976 tajnym współpracownikiem Służby Bezpieczeństwa o pseudonimie Bolek). W lutym 2019 roku Rada ECS odrzuciła propozycje MKiDN, uznając, że naruszają one umowę założycielską i statut placówki. Wiceprzewodniczący rady Bogdan Lis ocenił postulaty ministerstwa jako „próbę przejęcia ECS przez środowisko PiS, bo przecież PiS dzisiaj rządzi”. Jednocześnie na rzecz ECS przeprowadzono zbiórkę w kwocie 3 mln zł (*Rada ECS...*, 2019). Po stronie PiS opowiedziała się Komisja Krajowa NSZZ „Solidarność”. W wydanym oświadczeniu podjęto decyzję o zawieszeniu udziału swoich przedstawicieli w pracach centrum. Stwierdzono również: „Z przykrością trzeba stwierdzić, że Centrum uczestniczy w politycznym sporze. I w tym kontekście trzeba też przywołać bulwersujące ekscesy z zakłócaniem ubiegłorocznych obchodów porozumień sierpniowych” (*NSZZ „Solidarność”...*, 2019). Odpowiedzią strony rządowej i związkowej na zdominowanie ECS przez środowiska opozycyjne

związane z Platformą Obywatelską (PO) było powołanie Instytutu Dziedzictwa Solidarności (IDS). 31 sierpnia 2019 roku sekretarz stanu w MKiDN Jarosław Sellin i przewodniczący KK NSZZ „Solidarność” Piotr Duda podpisali umowę o powołaniu IDS. Misją instytutu określono jako popularyzację fenomenu i znaczenia „Solidarności”, badanie oraz zabezpieczanie jej historii i dziedzictwa (*Misja*, 2019). Tym samym w kontrze do ECS powstał IDS. Obie instytucje mają ten sam obszar działania – popularyzują i badają dziedzictwo pierwszej „Solidarności”.

Muzeum II Wojny Światowej utworzono jako instytucję podległą MKiDN w 2008 roku. Zamierzeniem twórców wystawy głównej – Pawła Machcewicza i Piotra Majewskiego – była uniwersalizacja przekazu o II wojnie światowej i wpisanie dziejów Polski tego okresu w europejski kontekst (Machcewicz był w latach 2008–2014 głównym doradcą premiera Donalda Tuska, przewodniczącego PO). Koncepcja ta została negatywnie oceniona przez polityków PiS i związanych z nimi historyków i publicystów. Środowisko to uznało, że przyjęcie wspomnianej perspektywy musi prowadzić do umniejszenia polskiego wkładu w wojnę. Prezes PiS Jarosław Kaczyński stwierdził wręcz, że planowana ekspozycja będzie zdejmowała z Niemców odpowiedzialność za zbrodnie wojenne i przenosiła je na Polaków. W 2015 roku MKiDN zwróciło się do trzech recenzentów o ocenę przygotowywanej ekspozycji. Profesorowie Piotr Niwiński i Jan Żaryn oraz redaktor Piotr Semka (związani z obozem władzy) negatywnie zrecenzowali ekspozycję, zarzucając autorom nieuwzględnienie polskiej wrażliwości, pójście w kierunku uniwersalizmu. Jednocześnie w kwietniu 2016 roku wicepremier Gliński obwieścił decyzję o połączeniu Muzeum II Wojny Światowej z utworzonym w 2015 roku Muzeum Obrony Westerplatte i Wojny 1939 roku (Wnuk, 2018, s. 335–343). Machcewicz był zdumiony formą i treścią obwieszczenia. Stwierdził on: „Mieliśmy pokazać światu polską perspektywę i doświadczenie wojny, przypomnę, że jednym z powodów powołania Muzeum II Wojny była chęć przeciwstawienia się deformowaniu historii przez te środowiska w Niemczech, które koncentrowały się na losie Niemców wysiedlanych po wojnie z Polski. Rezygnacja z Muzeum II Wojny oznacza dobrowolną marginalizację polskiego głosu w najważniejszych debatach historycznych” (*Minister kultury chce...*, 2016). W 2017 roku wystawa została otwarta dla zwiedzających. W tym samym roku Wojewódzki Sąd Administracyjny (WSA) w Warszawie wstrzymał połączenie obu muzeów do czasu rozpoznania zażaleń dyrekcji Muzeum II Wojny Światowej i Rzecznika Praw Obywatelskich. Od tego postanowienia MKiDN odwołało się do Naczelnego Sądu Administracyjnego, który uchylił postanowienie WSA. W tej sytuacji w kwietniu 2017 roku minister Gliński zapowiedział niezwłoczne połączenie obu placówek. Odnosząc się do idei ekspozycji, powiedział: „Zawsze uważałem, że to muzeum powinno wyrażać dwa aspekty – po pierwsze, o zupełnej wyjątkowości

polskiego udziału w II wojnie światowej, i to wielowymiarowej, jest w tym muzeum, z tego, co wiem, kwestia polskiego państwa podziemnego, ale ta wyjątkowość oczywiście miała także wiele innych wymiarów i ta wyjątkowość powinna być w Polsce, w muzeum o II wojnie światowej zawarta. Druga kwestia – takie muzeum musi opowiadać o ludzkich wyborach” (*Wicepremier Gliński...*, 2017). Nowym dyrektorem Muzeum II Wojny Światowej został dr Karol Nawrocki. Zapowiedział on kilka zmian w ekspozycji, m.in. wyeksponowanie postaci Ireny Sendlerowej i rotmistrza Witolda Pileckiego (Wnuk, 2018, ss. 346–347).

Polityka historyczna realizowana przez MKiDN obejmowała również inne działania, wymagające odrębnego omówienia, jak chociażby współprodukcja filmów dotyczących polskiej historii, zwiększenie środków na ochronę zabytków, propagowanie kultury polskiej za granicą, restytucja dóbr kultury zagrabionych przez Niemców podczas II wojny światowej, upamiętnienie dziedzictwa kulturowego polskich Żydów (m.in. poprzez powołanie Muzeum Getta Warszawskiego w 2018 roku). W pewnej mierze podsumowaniem dotychczasowych działań ministerstwa w zakresie polityki historycznej był Kongres „Niepodległa”, który odbył się 11–12 stycznia 2023 roku w Warszawie. Wicepremier Gliński zwrócił uwagę, że przez wiele lat (przed 2015 rokiem) polityka historyczna była uważana za rzecz zbędną: „Brak polityki historycznej, realnie rzecz biorąc, oznaczał, że była swoista polityka historyczna; tyle tylko, że była to polityka zaniechań, białych plam, relatywizmu aksjologicznego i w konsekwencji polityka osłabiania polskiej wspólnoty. Było to działanie, muszę powiedzieć to jasno, wbrew polskiej racji stanu. [...] Dlatego też jednym z pierwszych zadań naszego rządu [...] było przywrócenie właściwego znaczenia dziedzictwu kulturowemu. Dobrze bowiem wiemy, że przyszłości nie da się zbudować bez szacunku dla własnej historii i tożsamości” (*Podsumowanie...*, 2019).

Podsumowując, rządzące od 2015 roku PiS poświęcało w swoim programie istotną uwagę polityce historycznej. Wynikało to z faktu, że w centrum wartości programowych stawiano naród, państwo, katolicyzm. Politykę historyczną definiowano jako krzewienie dumy z poczucia bycia Polakiem. Przeprowadzona analiza prowadzi do konstatacji, że kluczowymi wyznacznikami tej polityki były: polonocentryzm, mesjanizm, eksponowanie roli katolicyzmu i Kościoła, martyrologia, propagowanie postawy niezłomnej. Polonocentryzm to postrzeganie historii przede wszystkim z perspektywy Polski i Polaków. Pojęcie mesjanizmu oznacza w tym przypadku, że udręczony przez zaborców, okupantów naród polski niósł ideę wolności w Europie. W tym ujęciu Polska była i jest bastionem tradycyjnych wartości chrześcijańskich (zob. Małyśa, 2017, ss. 96–98). Katolicyzm jest ideowym spoiwem Polaków, a Kościół rzymskokatolicki był reprezentantem narodu polskiego wobec obcych władz (zaborczych, okupacyjnych, narzuconych przez Moskwę) i busołą moralną.

Eksponowano cierpienia narodu polskiego doznane przez Niemców, Rosjan i Sowieców. Jednocześnie należało przypominać o postawach niezłomnych, postaciach, które konsekwentnie, nawet za cenę utraty życia, walczyły o wolność, niepodległość, ratowały inne nacje. (W tym nurcie znajdowali się żołnierze pierwszego i drugiego podziemia niepodległościowego czy niewiśklani w kompromisy z władzami PRL działacze opozycji antykomunistycznej). *A contrario* do tej polityki byłyby takie wartości jak: uniwersalizm, europocentryzm, multikulturowość, pluralizm („polifoniczność”) w ocenie wydarzeń i postaci z narodowej (zwłaszcza najnowszej) historii.

W realizacji polityki historycznej szczególną rolę przypisywano państwu. Na zdecydowanie dalszym planie znajdowały się samorządy i organizacje pozarządowe, budujące tkankę społeczeństwa obywatelskiego. To przede wszystkim poprzez instytucje państwowe obywatele Polski mieli kształtować swoją pamięć historyczną. Kluczową rolę (oprócz IPN) odgrywało w tym zakresie MKiDN, dysponujące szerokim instrumentarium polityki historycznej. Bardzo dużą wagę przywiązywano do obchodów 100-lecia odzyskanej niepodległości, ustanawiając odrębny program. W analizowanym okresie tworzono nowe muzea (w tym Muzeum Historii Polski), zwiększano liczbę placówek współprowadzonych przez MKiDN. W 2023 roku realizowano trzysta inwestycji muzealnych. Resort Glińskiego powoływał nowe instytucje kultury zajmujące się polityką historyczną. Niektóre z nich dublują działalność już istniejących podmiotów, w szczególności IPN. Polityka historyczna była przedmiotem ostrego konfliktu politycznego między PiS i PO na poziomie wartości deklarowanych, nadzoru i obsady kadrowej określonych instytucji kultury. Co zresztą znamienne, spór o instytucje toczył się m.in. w Gdańsku, miejscu narodzin „Solidarności”, „tradycyjnym bastionie” elektoratu PO. W przypadku Muzeum II Wojny Światowej uniwersalizmowi przesłania wystawy PiS przeciwstawiło „polski punkt widzenia”. W odniesieniu do ECS starano się przywrócić wagę nurtowi „Solidarności” określanemu jako niezłomny wobec komunistów, marginalizowany po „okrągłym stole” (Walentynowicz, Gwiazdowie).

Edward Olszewski, analizując politykę społeczną w programach polskich partii politycznych w XXI wieku, wyróżnił trzy dominujące jej modele: konserwatywny, liberalny, krytyczny (Olszewski, 2013). Niewątpliwie wizja PiS wpisywała się w pierwszy z nich: „Konserwatyści są przekonani, że każda wspólnota polityczna potrzebuje autorytetów i panteonu swoich bohaterów, którzy będą stawiani za wzorzec godny naśladowania [...]. Punktem wyjścia dla tego modelu jest przekonanie konserwatystów, że za pomocą historii, która odgrywa ważną rolę społeczną, można budować lepiej zorganizowaną i zintegrowaną wspólnotę polityczną odporną na nieuniknione kryzysy” (Olszewski, 2013, ss. 67–68). Niewątpliwie polityka historyczna realizowana przez MKiDN w latach 2015–2023 miała służyć konsolidacji

Polaków wokół własnej historii, spajając elektorat Zjednoczonej Prawicy, wykluczać z głównego nurtu dyskursu politycznego środowiska określane jako „postkomunistyczne” i „antypolskie”.

Bibliografia:

- Chrobaczyński, J. (2018). Jak polityka historyczna ustanawia, filtruje i usuwa bohaterów. W: A. Bartuś (red.). *Bohaterowie i antybohaterowie współczesnej Europy* (ss. 97–112). Oświęcim: Urząd Miasta Oświęcim.
- Chwedoruk, R. (2018). *Polityka historyczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gliński: *Muzeum Historii Polski symbolem zmian, które wprowadzamy w polskiej kulturze*. (2022.12.31). Pobrane z: <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1515952%2Cgliński-muzeum-historii-polski-symbolem-zmian-które-wprowadzamy-w-polskiej>.
- Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego. (2023). Pobrane z: <https://idmn.pl/>.
- Instytut Pileckiego. (2023). Pobrane z: <https://instytutpileckiego.pl/pl>.
- Kącka, K. (2015). Polityka historyczna – kreatorzy, narzędzia, mechanizmy działania – przykład Polski. W: K. Kącka, J. Piechowiak-Lamparska, A. Ratke-Majewska (red.). *Narracje pamięci: między polityką a historią* (ss. 59–80). Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Małyś K., (2017). Współczesne implikacje mesjanizmu politycznego w Polsce. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica*, 18, 91–102.
- Minister kultury chce połączyć dwa gdańskie muzea zw. z II wojną światową*. (2016.07.14). Pobrane z: <https://dzieje.pl/aktualnosci/minister-kultury-chce-polaczyc-dwa-gdanskie-muzea-zw-z-ii-wojna-swiatowa>.
- Misja*. (2019). Pobrane z: <https://ids1980.pl/o-nas/misja/>.
- MKiDN: powstał Ośrodek Badań nad Totalitaryzmami im. Witolda Pileckiego*. (2016.07.14). Pobrane z: <https://dzieje.pl/aktualnosci/mkidn-powstal-osrodek-badan-nad-totalitaryzmami-im-witolda-pileckiego>.
- Nijakowski, L. (2008). *Polska polityka pamięci. Esej socjologiczny*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- NSZZ „Solidarność” wycofuje się z ECS. (2019.02.06). Pobrane z: <https://www.rp.pl/polityka/art9462361-nszz-solidarnosc-wycofuje-sie-z-ecs>.
- Odpowiedź na interpelację nr 26541 w sprawie Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (SOR) w obszarze projektu strategicznego: Dziedzictwo buduje wspólnotę*. (2019.01.07). Pobrane z: <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=B89JSD>.
- Olszewski, E. (2013). Pamięć społeczna i polityka historyczna w programach polskich partii politycznych. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*, 2, 67–97.
- Podsumowanie obchodów stulecia niepodległości. Piotr Gliński otworzył Kongres Niepodległa*. (2023). Pobrane z: <https://www.youtube.com/watch?v=3PTnYyaLKb4>.
- Ponczek, E. (2015). Polityka historyczna w Polsce – od oglądu retrospektywnego do refleksji o następstwach przyszłościowych. W: K. Kącka, J. Piechowiak-Lamparska,

- A. Ratke-Majewska (red.). *Narracje pamięci. Między polityką a historią* (ss. 29–58). Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Prof. Gliški: jednym z priorytetów polityka historyczna; chcemy jak najszybciej zbudować Muzeum Historii Polski.* (2015.11.15). Pobrane z: <https://dzieje.pl/aktualnosci/prof-glin-ski-jednym-z-priorytetow-polityka-historyczna-chcemy-jak-najszybciej-zbudowac-m>.
- Program Prawa i Sprawiedliwości 2014.* Pobrane z: file:///C:/Users/Asus/Downloads/program_pis_2014.pdf.
- Program Prawa i Sprawiedliwości 2019.* Pobrane z: <file:///C:/Users/Asus/Downloads/Program%20PiS%202019.pdf>.
- Program Wieloletni NIEPODLEGŁA na lata 2017–2022.* (2018). Pobrane z: <https://niepodlegla.gov.pl/bip/wp-content/uploads/sites/2/2018/09/PW-Niepodleg%C5%82a-sierpie%C5%84-2018.pdf>.
- Rada ECS odrzuciła propozycje MKiDN ws. działalności ECS.* (2019.02.02). Pobrane z: <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C398974%2Crada-ecs-odrzucila-propozycje-mkdin-ws-dzialalnosci-ecs.html>.
- Sanecka, J. (2008). Polityka historyczna partii Prawo i Sprawiedliwość: założenia i realizacja. *Athenaeum. Political Science*, 19, 52–66.
- Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą 2030 r.).* (2017). Pobrane z: <file:///C:/Users/Asus/Downloads/SOR.pdf>.
- Tylko u nas. Minister Gliški odpowiada Dulkiem: Nie ma mowy o przejęciu czy ręcznym sterowaniu Europejskim Centrum Solidarności.* (2019.01.31). Pobrane z: <https://wpolityce.pl/polityka/431944-tylko-u-nas-minister-glinski-odpowiada-dulkiewicz-ws-ecs>.
- Ustawa z dnia 9 listopada 2017 r. o Instytucie Solidarności i Męstwa imienia Witolda Pileckiego. Dz.U. 2017, poz. 2303.
- Wicepremier Gliški: powstało nowe Muzeum II Wojny Światowej.* (2017.04.06). Pobrane z: <https://dzieje.pl/aktualnosci/wicepremier-glinski-powstalo-nowe-muzeum-ii-wojny-swiatowej>.
- Wnuk, R. (2018). Wojna o wojnę. Spór o wystawę główną Muzeum II Wojny Światowej. *Res Historica*, 46, 335–350.
- Wolf-Powęska, A. (2008). Polskie spory o historię i pamięć. *Polityka historyczna. Przegląd Zachodni*, 1, 3–45.
- Zarządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 29 kwietnia 2016 r. w sprawie utworzenia państwowej instytucji kultury – Ośrodka Badań nad Totalitaryzmami im. Witolda Pileckiego. Dz.Urz. MKiDN, Warszawa, dnia 29 kwietnia 2016 r., poz. 22.
- Zarządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 13 lutego 2020 r. w sprawie utworzenia państwowej instytucji kultury – Instytutu Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego. Dz.Urz. MKiDN, Warszawa, dnia 13 lutego 2020 r., poz. 10.
- Zenderowski, R., Cebul, Z. (2020). Polityka historyczna w zróżnicowanym społeczeństwie. *Edukacja Międzykulturowa*, 2, 103–116.